

Богдан ГУДЬ, Bohdan HUD

Uniwersytet Warszawski, Polska

University of Warsaw, Poland

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-6811-2696

e-mail: bohdanhud@gmail.com

Давня Річ Посполита в українській еміграційній та вітчизняній історичній літературі

Ancient Polish-Lithuanian Commonwealth in Ukrainian Emigration and National Historical Literature

Abstract

The author examines trends in Ukrainian emigration and local historiography, highlighting the evolving scholarly interpretations of the Union of Lublin (1569). It is pointed out that both the so-called people's and Soviet historiography interpreted the Act of July 1, 1569, as the seizure of Ukrainian lands by the Polish gentry, which was supposed to lead to increased national, religious, and social oppression of the autochthonous Ruthenian population of Kyiv, Volyn, and Podolia. It is emphasized that following Ukraine's declaration of independence, Ukrainian historians faced a long and complex path toward objectively presenting the causes and nature of the Union of Lublin. The author examines the perspectives of Ukrainian historians from the American continent, who were the first to attempt a balanced assessment of events from the past centuries, as well as the complex transformations in the views of historians in independent Ukraine. The article reaches a clear conclusion that modern Ukrainian historiography is gradually embracing a thesis closer to historical reality – acknowledging the voluntary participation of Ruthenian regional elites in the formation of the Commonwealth of Both Nations. At the same time, attention is drawn to the complex political, economic, and social transformations that occurred over more than two centuries of the Polish-Lithuanian-Ruthenian federation, reshaping its multinational character. At the same time, attention is drawn to the complex political, economic, and social changes that took place during the more than two hundred years of history of the Polish-Lithuanian-Russian federation, which fundamentally transformed its multinational character.

Keywords: 'People's' historical school, 'state' historical school, Soviet historiography, emigration historiography, Ukrainian historiography, Union of Lublin, Polish-Lithuanian Commonwealth (Latin *Res Publica Utriusque Nationis*), Poland, Lithuania, Rus/Ukraine.

Автор статті аналізує тенденції в українській еміграційній та вітчизняній історіографії, у межах яких змінюється підхід науковців до трактування Люблінської унії 1569 р. Указується, що як „народницька”, так і советська історіографія трактували Акт 1 липня 1569 р. як загарбання українських земель польською шляхтою, що нібито мало призвести до посилення національного, релігійного й соціального гноблення автохтонного руського населення Київщини, Волині й Поділля. Підкреслюється, що після проголошення незалежності України шлях українських істориків до об’єктивного представлення причин і характеру Люблінської унії був тривалим і неоднозначним. Автор аналізує погляди як представників української історіографії з американського континенту, які першими зробили спробу зваженої оцінки подій кількохсотлітньої давності, так і складні метаморфози в поглядах на них істориків незалежної України. Зі змісту статті випливає однозначний висновок про поступове утвердження в сучасній українській історіографії наближеної до історичної реальності тези про добровільну участь руських регіональних еліт у формуванні Речі Посполитої Двох Народів. Водночас звертається увага на складні процеси політичних, економічних і соціальних змін, що відбувалися протягом понад двохсотлітньої історії польсько-литовсько-руської федерації, які докорінно змінили її багатонаціональний характер.

Ключові слова: „Народницька” історична школа, „державницька” історична школа, советська історіографія, еміграційна історіографія, українська історіографія, Люблінська унія, Річ Посполита Двох Народів, Польща, Литва, Русь/Україна

Тема спільної спадщини давньої Речі Посполитої в українському науковому середовищі донедавна широко не обговорювалася. На це було кілька причин. Передовсім, на думку проф. Наталі Яковенко, домінувала традиція народницької школи, у центрі історичного наративу якої були „інтереси трудового народу”, а не правлячих еліт. Одним із основоположників цієї школи був відомий „хлопоман”, професор Київського університету Володимир Антонович, який, за словами В’ячеслава Липинського, „словом і ділом” стверджував нову національну незалежність України від Польщі та визволяв українську інтелігенцію з-під польських впливів¹.

Концепції Антоновича розвинув його учень – найвидатніший український історик кінця XIX – першої половини XX ст. Михайло Грушевський. У своїй фундаментальній *Історії України-Руси* він писав, що час, коли землі колишньої Київської та Галицько-Волинської Русі належали до Великого князівства Литовського, був періодом існування держави „більше руської, як литовської”. На противагу цьому роки існування польсько-литовської держави, тобто Речі Посполитої Обоих Народів, на його думку, були для Русі/України „режимом поневолення”, безперервним процесом „закріпощення українського народу народності польській не тільки в сфері культурній або політичній, але також

¹ В. Правобережець [В. К. Липинський], *За що ми повинні дякувати Володимирі Антоновичу* [в:] *Син України*, Київ 1997, т. 1, с. 104.

суспільній та економічній, повертання української людности в народність служебну, підданську, експлоатовану”².

У принципі немає підстав сумніватися, що саме науковий авторитет Михайла Грушевського спричинився до того, що у працях майже всіх українських істориків ХХ ст. панувало однобоке й тенденційне трактування Люблінської унії та спадщини давньої Речі Посполитої³. Це стосується праць не лише „народників”, а й представників державницької школи (Дмитра Дорошенка, Наталії Полонської-Василенко та ін.). Вражає й те, що представники радянської історіографії практично без змін використовували сформульовані Грушевським оцінки, які очорнювали польсько-литовську федерацію. Із зрозумілих причин радянські псевдоісторики не афішували джерела своїх думок. Насправді вони зробили єдину зміну: з ідеологічних міркувань загострили й без того негативну оцінку Грушевського, стверджуючи, що акт 1 липня 1569 р. легітимізував „польське завоювання” українських земель і „поневолення” корінного населення⁴.

² Цит. за: Н. Яковенко, *Кого та як ініціює Михайло Грушевський в „Історії України-Руси”* [в:] *Образ іншого в сусідніх історіях: міфи, стереотипи, наукові інтерпретації. Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 15–16 грудня 2005 р.*, Київ 2008, с. 95–96.

³ Про упередженість підходу Грушевського до унії 1659 р. і становища руських земель у складі Речі Посполитої свідчить, зокрема, той факт, що більш ранні важливі для української історіографії історичні трактати, як-от *Історія Русів* і *Книги буття українського народу*, подавали зовсім інші оцінки унії та її наслідків. В *Історії Русів* підкреслюється добровільний характер Люблінської унії, союзу „вільних з вільними, рівних з рівними”, а також факт підтвердження „на віки вічні” польськими королями прав, вольностей і привілеїв для всього руського народу, „які були з ними споконвіку”. Див.: *Історія Русів*, пер. І. Драча, вступ. ст. В. Шевчука, Київ 1991, с. 58–59, 67. А Микола Костомаров у *Книгах буття...* писав у дусі романтизму першої половини ХІХ ст.: „Україна і Польща злилися, як сестра з сестрою, як один слов’янський народ з іншим слов’янським народом нерозривно, хоч і в неоднорідному творінні...”, див.: М. І. Костомаров, „*Закон Божий*” (*Книга буття українського народу*), Київ 1991, с. 24. Утім, тенденційність оцінок Грушевського можна пояснити, оскільки в центрі свого історичного наративу він ставив „інтереси трудового народу”. А той, зі свого боку, становлячи основну масу населення шляхетської держави, не зовсім відчував себе частиною цієї держави тому, що здебільшого був позбавлений достатніх або й узагалі будь-яких громадянських прав.

⁴ Н. Білоус, *Люблінська унія 1659 р.: історіографічні погляди та інтерпретації (до 440-річчя Люблінської унії)* [в:] „Український історичний журнал”, № 1, 2010, с. 67–69. Численні приклади обов’язкової негативної оцінки природи і наслідків Люблінської унії можна знайти у працях відомого українського й радянського історика Івана Крип’якевича. У його монографії *Богдан Хмельницький* читаємо: „До складу Речі Посполитої увійшли насильно включені українські землі: з ХІV століття – Галичина з Холмщиною і частиною Поділля, після Люблінської унії 1659 року – Волинське, Брацлавське і Київське воєводства, з початку ХVІІ століття також Чернігівське воєводство [...] Захопленню українських земель сприяла зрадницька політика місцевих феодалів, які разом з польськими панами прагнули придушити боротьбу народних мас проти феодального гніту [...] Таким чином, польсько-шляхетське панування і соціальна експлуатація на цих землях була тісно пов’язана з національним гнітом. Водночас цей гніт – і феодальний, і національний – селянства, міської бідноти та козацької черні в Україні був жорстокішим, ніж на польських землях”. Див.: І. Крип’якевич, *Богдан Хмельницький*, 2-ге вид., випр. і доп., Львів 1990, с. 14–15.

Донедавна це мало вирішальний вплив на трактування характеру Люблінської унії українськими вченими-істориками, про що буде мова нижче.

1.1. На еміграції

Найбільш об'єктивно характер Люблінської унії оцінювали українські історики з поміркованих емігрантських кіл у країнах Заходу. Ще в 1973 р. у розлогій постконференційній статті це зробив Ярослав Пеленський, на той час професор Університету Айови⁵. Через рік ця стаття була надрукована в польському науковому часописі *Історичний огляд (Przegląd Historyczny)*⁶. Пеленський, український історик, який народився у Варшаві 1929 року, детально проаналізував причини, правові засади, внутрішні та зовнішні обставини укладення Люблінської унії. Він однозначно стверджував, що руські магнати, а тим більше шляхта, не виступали проти інкорпорації. Навпаки, вони сприяли їй з огляду на більшу привабливість суспільно-політичного устрою Королівства Польського. Ще однією причиною цього, на думку Пеленського, було їхнє бажання об'єднати всі руські землі в „рамках єдиного суспільно-політичного організму”⁷.

Не останню роль відігравала також надія руських магнатів на здобуття більшої ваги та престижу, позаяк отримання ними коронних посад підносило їх по щаблях „суспільно-політичної кар'єри”⁸. Крім цього, підкреслює Пеленський, на той час

не було іншого вибору, а інкорпорація була найкращим рішенням для суспільних еліт українських земель. Утримувати ці землі у складі Литовської держави, міжнародне значення якої тоді впало і зросли внутрішні суперечності, далі було неможливо. Реальним натомість був лише вибір між ягеллонською Польщею та Московією. Перша пропонувала відкритіший державний устрій, з обмеженою

⁵ Див.: J. Pelenski, *The Incorporation of the Ukrainian Lands of Old Rus' into Crown Poland (1569): Socio-material Interest and Ideology – A Reexamination* [in:] *American Contributions to the Seventh International Congress of Slavists (Warsaw, 21–27 August 1973)*, vol. III: *History*. The Hague, Paris 1973, p. 19–52.

⁶ Див.: J. Pelenski, *Inkorporacja ukraińskich ziem dawnej Rusi do Korony w 1569 roku: ideologia i korzyści – próba nowego spojrzenia* [w:] „Przegląd Historyczny”, nr 65, t. 2, 1974, s. 243–262.

⁷ Я. Пеленський підкреслює, що король і сейм без спротиву прийняли вимоги князів Олександра Чарторийського, Костянтина Острозького, Богдана Корецького, Костянтина Вишневецького і Романа Сангушка щодо їхніх релігійних/православних прав та визнання руської мови офіційною, що може свідчити про певні національні акценти. Але ці руські князі не вимагали визнання Русі третім членом федеративної держави, у зв'язку з чим тоді не була реалізована тріалістична концепція Ягеллонської унії (J. Pelenski, *Inkorporacja ukraińskich ziem dawnej Rusi do Korony...*, *Op. cit.*, s. 259).

⁸ *Ibidem*.

королівською владою, гарантованими правами, привілеями та становими вольностями, перспективами релігійної толерантності, а крім того – привабливу модель ренесансної культури. З іншого боку була держава, якою авторитарно правив тиран Іван Грозний, що душив її терором опричнини⁹.

Пеленський підсумовує: „Отже, вибір правителя був для українських воєводств справою само собою зрозумілою і спонукав магнате́рію цих земель шукати, як про це сказав Костянтин Острозький, доброго порозуміння з поляками. З тогочасної точки зору це рішення здавалося реалістичним, виваженим, а отже, мудрим”¹⁰.

Наступним висловився історик-есеїст з Університету Альберти Іван Лисяк-Рудницький. В основу своєї статті про українсько-польські відносини впродовж тисячолітньої історії він – як і Пеленський – поклав доповідь, виголошену під час наукової конференції в Університеті Макмастера (Гамільтон, Канада) у 1977 р.¹¹ Лисяк-Рудницький підкреслює, що Люблінська унія стала важливою подією в історії Центрально-Східної Європи й мала великий вплив на історичні долі щонайменше чотирьох народів: поляків, литовців, українців та білорусів. Він також визнає, що вона принесла Русі/Україні „деякі незаперечні вигоди”. Відносив до них територіальну єдність західних, центральних і східних українських земель, почуття безпеки, а також поширення західного культурно-цивілізаційного впливу на все Правобережжя (і навіть Лівобережжя). Він також підкреслював, що згідно з засадами Люблінської унії українська шляхта отримала такі самі права, що й польська, а в релігійних питаннях Річ Посполита була однією з найтолерантніших європейських держав, позаяк у ній не було дискримінації „громадян” православного і протестантського віросповідань¹².

⁹ *Ibidem*. Через пів року після укладення Люблінської унії (січень 1570 р.) московський цар Іван Грозний сплюндрував місто Новгород, вирізавши кілька (а то й кільканадцять) тисяч його мешканців. Причиною була „зрада” архієпископа Пімена і його оточення, які нібито хотіли перейти у підданство Речі Посполитої (короля Сигізмунда Августа). У не менш жорстокий спосіб Іван Грозний знищив більшість населення Твері та Пскова, див.: Б. Флоря, *Іван Грозный*, Москва 2009, с. 135–141.

¹⁰ J. Pelenski, *Inkorporacja ukraińskich ziem dawnej Rusi do Korony...*, *Op. cit.*, s. 260. Згадані вище трагічні події, що відбувалися у Московському царстві, жертвами яких стало багато представників вищого духовенства, боярства і купецтва, лише підтвердили правильність вибору, який зробили у Любліні магнати і шляхта руських земель.

¹¹ Див.: I. L. Rydnytsky, *Polish-Ukrainian Relations: The Burden of History* [in:] *Poland and Ukraine: Past and Present*, ed. Peter J. Potichnyj, Canadian Institute of Ukrainian Studies, Edmonton–Toronto 1980, р. 49–76. Повний переклад українською мовою: І. Лисяк-Рудницький, *Польсько-українські взаємини: тягар історії* [в:] *Idem, Історичні есе*, Київ 1994, т. 1, с. 83–110.

¹² І. Лисяк-Рудницький, *Польсько-українські взаємини*, *Op. cit.*, с. 86–87.

Водночас, на відміну від Пеленського, у Лисяка-Рудницького сам процес укладення унії в Любліні не є предметом глибокого аналізу. Відтак він не підкреслює, що інкорпорація „українських” воєводств до Корони була *de facto* добровільною. Він також практично мовчить про неоднозначний, але в основному позитивний характер шляхетської демократії (включно з виборами королів), незалежні суди з офіційною руською/українською мовою, пошанування права власності тощо. Це мало велике значення для руських земель, які у складі Речі Посполитої не тільки зберегли, а й розвинули демократичні традиції Київської та Галицько-Волинської Русі, які були повністю відсутні у системі Московського царства, а згодом і імперії Романових. Натомість Лисяк-Рудницький наголошує на формальній відсутності третього – руського – компонента Польсько-Литовської держави, вважаючи, що саме цей факт мав фатальний вплив на подальшу долю Речі Посполитої Обох Народів¹³.

Традиції української еміграційної історіографії на американському континенті нині розвиває Сергій Плохій – знаний історик, професор Гарвардського університету і директор Гарвардського інституту українських студій, автор численних книг з історії України англійською та українською мовами. У деяких із них він також говорить про причини, перебіг та наслідки Люблінської унії. Варто згадати, що Плохій досить критично й реалістично оцінює розвиток подій, що відбувалися після демаршу литовських князів у Любліні. Приєднання до Корони Підляшшя, Волині, Київщини та Поділля він (із неприхованою іронією) називає „мирною агресією” з боку Польщі. А підсумовуючи, стверджує, що литовські аристократи могли в тій ситуації лише покірно прийняти нові реалії,

¹³ *Ibidem*, с. 87. При цьому він цитує відомого юриста та есеїста Євгеніюша Старчевського, який писав: „Неодноразово унію Польщі з Литвою називали майстерним ходом польських магнатів на політичний шахівниці. Так воно й було насправді... І все ж наслідки цього майстерного ходу виявилися в майбутньому для Польщі катастрофічними. Отримавши легкий доступ до величезних територій на руському та литовському сході, Польща поступово занедбала власні етнічні кордони... і своє нечисленне населення, а також всю свою національну енергію спрямувала на новопридбані території. Якщо Польща як держава наприкінці XIV ст. набрала сили, то польськість як така почала розмиватися на руському сході, зникла у рідній Сілезії, а на власних давніх теренах почала вести анемічне і нездорове життя [...] Якщо унія з Литвою виявилася для Польщі в кінцевому підсумку згубною, то недоліки цього союзу поглиблювалися тим, у який спосіб ця унія здійснювалася у XVI–XVII ст. Досить згадати лише вилучення в XVI ст. Волині, Поділля та України (Київщини) зі складу Великого князівства Литовського і включення їх до складу Малопольщі; запровадження церковної унії у формі створення якогось неповного, немовби нижчого рівня селянсько-руського католицизму; наступну фатальну політику прикордонних територій – політику кресів і багато інших хибних кроків, у яких не було й духу від первісної унії. Просте приєднання Волині, Поділля та України до Корони в XVI ст. [...] і ненадання Україні автономії, хоч би на зразок литовської, прямо вело до трактування України лише як терену для збагачення шляхти, а головне – можновладців [...] Прийшла козаччина. У боротьбі з нею робилися помилка за помилкою...”, див.: E. Starczewski, *Widma przeszłości. Szkice historyczne*, Warszawa i in. 1929, s. 14–16.

бо в разі спротиву зазнали б іще дошкульніших втрат¹⁴. В іншій своїй праці – *Походження слов'янських народів* (*The Origins of the Slavic Nations*) – Плохій називає унію 1569 року „люблінським «поглинанням» Великого князівства” і скептично оцінює твердження Тімоті Снайдера про те, що Люблінська унія може бути відправною точкою для роздумів про національні історії Польщі, Литви, Білорусі, України та й тієї ж Росії. Плохій також ставить під сумнів існування єдиної поліетнічної та мультикультурної шляхетської нації, яка, на думку Снайдера, нібито виникла на території Речі Посполитої після Люблінської унії. Цьому суперечать, стверджує Плохій, відомі факти участі шляхти, козацтва і мешканців міст у формуванні суто руської ідентичності¹⁵. Водночас слід сказати, що наратив Плохія не є простим повторенням основних тез Грушевського чи Лисяка-Рудницького, бо фактично ґрунтується на давніших дослідженнях Юзефа А. Геровського і новіших – Дейвіда Алтоена, Френка Е. Сисина, Дейвіда Фрика, Тереси Хинчевської-Геннелъ, Мирослава Чеха, Наталі Яковенко та інших. А тому є оригінальним і важливим голосом в українсько-польській дискусії як про виникнення давньої Речі Посполитої, так і про долю Русі/України та її народу у складі польсько-литовської федерації¹⁶.

2.1. На українських теренах

Масштаби впливу поглядів згаданих вище еміграційних авторів – Івана Лисяка-Рудницького та Ярослава Пеленського – на сучасну українську історіографію наразі важко сповна оцінити. Але з великою ймовірністю можна стверджувати, що погляди представників пострадянської історичної науки в Україні, де від кінця 1980-х років домінував науковий авторитет Грушевського (табу на його праці було *de facto* знято вже в період горбачовської „перестройки”), є ближчими до значно стриманішого ставлення до Люблінської унії 1569 р. Лисяка-Рудницького¹⁷. Велике значення для поширення в українському істо-

¹⁴ С. Плохій, *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності*, вид. 3-тє, Харків 2019, с. 102.

¹⁵ С. Плохій, *Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі*, авторизований пер. з англ., вид. 3-тє, перекл. і випр., Київ 2017, с. 177–178, 182–185.

¹⁶ *Ibidem*, с. 184–185.

¹⁷ Детальніше про це див.: Н. Білоус, *Op. cit.*, с. 71–72. Оцінка Люблінської унії в загальній історії Польщі авторства відомих львівських учених Миколи Крикуна і Леоніда Зашкільняка мало чим відрізняється від традиційної радянської: „Територіально і за населенням у ній [Речі Посполитій. – Б. Г.] переважало Польське королівство завдяки приєднанню до нього чотирьох руських воєводств. Це забезпечувало у Речі Посполитій політичну й економічну перевагу Корони, а в державно-політичному відношенні – перевагу польської шляхти [...] Унія не створила умов для рівноправного співіснування народів, культур і релігій. Унаслідок укладення унії українські землі стали тереном економічної експансії польських феодалів” (Л. Зашкільняк, М. Крикун, *Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів*, Львів 2002, с. 122). Ба більше, сучасні

ричному середовищі поглядів історика з Канади мав переклад і видання його найважливіших праць українською мовою¹⁸. Тим часом згадана вище стаття Пеленського досі доступна лише англійською та польською мовами, а тому відома переважно обмеженому колу фахівців¹⁹. Тож у 1990-х роках і на початку ХХІ ст. дискусія про місце Люблінської унії в історії України розвивалася досить повільно.

Кільканадцять років тому про руську шляхту, її роль у переговорах у Любліні і, відповідно, про вплив унії на суспільно-політичне життя українських земель від 1569 до 1648 року можна було довідатися лише від дослідниці з Києво-Могилянської академії проф. Наталі Яковенко²⁰. На відміну від переважної більшості українських істориків, вона вважає, що *de jure* Люблінська унія була „якнайбільш парламентарним актом”. Тому твердження про те, що унія стала підставою для „загарбання українських земель” Короною, не відповідають дійсності. Вона також стверджує, що „історіографічний міф про тотальний, колонізаційний похід польського етнічного елементу в Україну [...] виявився помилкою, причиною якої було поверхове дослідження родоводів

українські історики у своїх працях наводять оцінки Люблінської унії, некритично запозичені з радянської історіографії: „Приєднання Волині, Київщини і Брацлавщини до Польщі різко посилює на ці українські землі експансію польських світських і духовних феодалів, до яких приєдналися й українські магнати з Волині. Захоплення селянських і козацьких земель супроводжувалося посиленням соціального гніту й наступом на національні права українського населення і його релігію. Все це загострювало класові й національні суперечності” (А. Сініцький, *Вплив Люблінської унії 1569 року на інкорпорацію політичною системою Польщі української князівсько-шляхетської еліти (історіографічні підходи)* [в:] „Гілея”, вип. 119, Київ 2019, с. 123).

¹⁸ І. Лисяк-Рудницький, *Історичні есе: у 2-х т.*, Київ 1994.

¹⁹ Див., напр.: Н. Білоус, *Op. cit.*, с. 71; Н. Старченко, *Люблінська Унія як ресурс формування концепту політичного „народу руського” (1569–1648 рр.)* [в:] „Український історичний журнал”, № 2, 2019, с. 7, 35 і наст.

²⁰ Див.: Н. Яковенко, *Родова еліта як носій „континуїтету реалій” між княжою Руссю і козацькою Україною* [в:] *Другий Міжнар. конгрес україністів, м. Львів, 22–28 серпня 1993 р.: доповіді і повідомлення. Історія*, ч. I, Львів 1994, с. 76–83; Eadem, *Ruś jako trzeci człon Rzeczypospolitej Obojga Narodów w myśli ukraińskiej I połowy XVII wieku* [w:] *Unia lubelska i tradycje integracyjne w Europie Środkowo-Wschodniej*, Lublin 1999, s. 79–83; *Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie*, pod red. T. Chynczewskiej-Hennel, N. Jakowenko, Lublin 2000, s. 111–151; Eadem, *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна*, вид. 2-ге, перекл. і доп., Київ, 2008; Eadem, *Нариси історії середньовічної та ранньомодерної України*, вид. 2-ге, перероб. і розшир., Київ 2005. У розділі IV цієї праці Наталі Яковенко неважко зауважити вплив статті Ярослава Пеленського. Додам, що її науковий доробок і нетипові для української історіографії висновки були помічені й високо оцінені як польськими, так і західними дослідниками цієї тематики. Див: А. Sulima Kamiński, *Historia Rzeczypospolitej Wielu Narodów 1505–1795. Obywatele, ich państwa, społeczeństwo, kultura*, Lublin 2000, s. 55–56; *Demokracji szlacheckiej nie było. Rozmowa Jarosława Kurskiego z prof. Danielem Beauvois. 27 stycznia 2006*, <https://ornatowski.com/spoleczenstwo/czytelnia/demokracji-szlacheckiej-nie-bylo/>, [03.05.2020].

української шляхти”²¹. Відтак Яковенко наголошує, що у привілеях для Волині, Брацлавщини і Київщини, приєднаних до Корони як „рівні до рівних, вільні до вільних”,

особливо наголошено на моментах, що стосуються захисту єдності території та непорушності місцевих звичаїв. [...] В окремому пункті застережено збереження „стародавніх кордонів” згаданих земель, постійної мережі територіальних самоврядних інституцій, а також судових та адміністративних органів. Основним правовим кодексом надалі залишалися Литовські статuti. Гарантувалося також збереження „руської” мови в публічному житті. Усі місцеві уряди, почесні титули і посади відповідно до привілеїв могли надаватися лише мешканцям цієї землі (Волині, Київщини чи Поділля), незалежно від їхнього віросповідання. Так само й усі права, задекларовані у привілеях, поширювалися як на католиків, так і на православних. Як бачимо, згідно з унійними привілеями давні литовсько-руські землі зберегли свої кордони, право на власне судочинство, адміністрацію та офіційну мову. Тобто, користуючись сучасною термінологією, вони зберегли свою культурну і політичну автономію²².

Кільканадцять років тому такий підхід серед українських істориків був відносно рідкісним явищем²³. Сьогодні ж ми маємо доволі численну когорту науковців, які розвивають новаторські погляди Яковенко. Серед них учні дослідниці, а також

²¹ Н. Яковенко, *Здобутки і втрати Люблінської унії* [в:] „Київська старовина”, № 3, 1993, с. 77–85; пор.: Н. Шевченко, „Ягеллонська спадщина” у світлі сучасних українських історичних студій [в:] „Історичний архів”, вип. 1, Миколаїв 2008, с. 32–38.

²² N. Jakowenko, *Historia Ukrainy od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*, przeł. O. Hnatiuk, K. Kotyńska, Lublin 2000, s. 154–155.

²³ На думку Марії Б. Топольської, головними причинами проявів відчуження у східних сусідів Польщі є „ототожнення ними поляків і польської історії з федеративною державою під назвою Польща, брак розуміння польською історіографією їхньої національної історії, відсутність найновіших досліджень і підручників, особливо зі спільної та окремішньої історії”, див.: М. В. Topolska, *Historia wspólna czy rozdzielna. Polacy, Litwini, Białorusini, Ukraińcy w ich dziejowym stosunku (XV–XX w.)*, Toruń 2015, s. 9. Іншої думки дотримується історик і політолог, викладач Варшавського університету Казімеж Вуйціцький: „Феномен сьогодення – це те, що називається текстуралізацією. Англійці, пануючи в Індії, написали собі історію Індії, ігноруючи протягом тривалого часу те, що самі індуїсти могли б сказати з цього приводу. Подібним чином поведися поляки стосовно України. Оповідь про Польщу увібрала в себе оповідь про Україну. То є – часто неусвідомлене – внутрішнє переконання, що коли я оповідаю історію Польщі, то оповідаю також історію України, тому що моя історія Польщі сягає аж до кресів”, див.: T. Nowak, *Autor „Krótkiej historii UPA dla Polaków”: Lepiej rozumieć, niż rozliczać*, https://www.rp.pl/historia/art9032581-autor-krotkiej-historii-upa-dla-polakow-lepiej-rozumiec-niz-rozliczac?fbclid=IwAR2ZP4x4ijC_v5TS74wfegIAmVBC5JaboBI0g52LWNL6VcmHaYiOgjsHJMQ, [04.10.2021].

науковці, яким близькі її погляди. Тут слід згадати імена Петра Кулаковського, Віталія Михайловського, Дмитра Вирського, Наталії Білоус, Володимира Собчука, Ігоря Тесленка, Олексія Вінниченка, Тетяни Гошко та інших²⁴.

З-поміж українських дослідників, які займаються ранньомодерним періодом, слід виділити проф. Наталю Старченко – ученицю і продовжувачку концептуальних підходів Наталі Яковенко. Роботи Старченко характеризуються глибоким джерелознавчим аналізом чутливих тем українсько-польської історії, що стосуються другої половини XVI та першої половини XVII ст., зокрема, характеристики шляхетського середовища руських земель (насамперед Волині), а також місця і значення Люблінської унії в історії України. Старченко енергійно поборює як „козацько-православний фундаменталізм” української історіографії, так і (за визначенням Суліми Камінського) польський „історіографічний імперіалізм”. Дослідниця вважає, що в середині XVII ст. політичні претензії руської шляхти (особливо середньої) були настільки виразними, що неможливо говорити про її повну уніфікацію з польською шляхтою чи домінування загальношляхетської політичної свідомості над руською регіональною ідентичністю. Вона нагадує, що подібної думки дотримуються також Д. Алтоен і С. Плохій, які вважають, що згадані вище концепції були винаходом новочасної польської та української історіографії XIX ст. – свого роду „інтелектуальними національними проектами”. На думку Старченко, історична правда вимагає від сучасної української історіографії порвати з традиційним підходом до історії давньої Речі Посполитої як до держави чужої та ворожої щодо українців, який сповідували Грушевський та історики-марксистки. Як свідчать тогочасні документи, шляхетський проект руського/українського народу як політичної нації у складі Речі Посполитої, із власною територією і власним правом, тобто опертий на руськості як на понятті територіально-правовому, визначив руську спільноту як багатоконфесійну, поліетнічну і мультикультурну²⁵. Отже, Річ Посполиту

²⁴ П. Кулаковський, *Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій*, Острог–Львів 2002; Idem, *Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648)*, Київ 2006; Д. Вирський, *Роксолани серед Сарматів: річпосполитська історіографія України (кінець XV – 1659)*, Київ 2013; В. Михайловський, О. Вінниченко, І. Тесленко, П. Кулаковський, „Прикладом своїх предків...”. *Історія парламентаризму на українських землях у 1386–1648 роках: Польське королівство та Річ Посполита*, за ред. В. Михайловського, Київ 2018; Н. Білоус, *Op. cit.*; І. Тесленко, *Двір князя Януша-Павла Острозького* [в:] *Крізь століття. Зб. на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя*, Львів 2012; Т. Гошко, *Чужа доба своєї історії: інтерпретації литовсько-польської доби в українському історіописанні* [в:] „Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання”, № 6, 2015, с. 35–44; Eadem, *Висвітлення Люблінської Унії в шкільних підручниках з історії України для 8 класу* [в:] „Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання”, № 1–2, 2016, с. 8–16.

²⁵ З такою думкою авторки можна погодитися хіба щодо перших десятиліть існування Речі Посполитої Обох Народів. Як слушно зазначає проф. Анджей Новак, тоді „у привілеях, виданих для Київщини, Волині та Брацлавщини, було гарантовано захист цілості їхньої території,

слід трактувати як „дім” (батьківщину) для багатьох народів і писати її історію також з українським обличчям²⁶. При цьому йдеться не про те, щоб присвоїти „чийсь” і пристосувати його до власних потреб, а про те, щоб докласти необхідних інтелектуальних зусиль, аби віднайти в історії давньої Речі Посполитої „своїх” і „своє”, без огляду на тогочасні обставини – мирні, протиборчі чи інші²⁷.

Отож, можна стверджувати, що на сьогодні в Україні існує досить велика група науковців, які займаються проблемою генези, перебігу й наслідків утворення в Центрально-Східній Європі польсько-литовської федерації. Про своєрідний перелом у підході до історії Речі Посполитої як багатонаціональної держави з досить широкою автономією руських воєводств, свідчить той факт, що 24 травня 2019 року в Києві відбулася Міжнародна наукова конференція *Вільні з вільними, рівні з рівними*, організована з нагоди 450-річчя підписання Люблінської унії. У конференції взяли участь історики з Білорусі (проф. Александр Кравцевич), Великобританії (професори Роберт Фрост і Карін Фрідріх), Литви (проф. Альфредас Бумблаускас, д-р Генуте Кіркієне), Німеччини (проф. Матіас Ніндорф), Польщі (проф. Анджей Гіль, д-р габ. Генрик Літвін, проф. Дорота Міхалюк, д-р Домінік Шульц) і України (проф. Наталія Старченко, доктори іст. наук Наталія Білоус і Дмитро Вирський, проф. Петро Кулаковський). Слід зазначити, що в Україні це була перша наукова конференція, присвячена унії 1569 р.²⁸ Того ж таки 2019 р. вийшла друком спільна монографія українських та польських науковців – плід наукової конференції, присвяченої образіві спільної спадщини Речі Посполитої Обох Народів у польській та українській

територіальних інститутів самоврядування, адміністративних і судових установ, а також правової окремішності (збереження чинності Литовського статуту 1566 р.) і збереження руської мови як обов'язкової в публічному житті. Про колонізацію не могло бути й мови”. Проте вже у XVII ст. дадуться взнаки „далекосіяжні наслідки перенесення центру ваги руської проблеми Речі Посполитої до Корони” (пор.: A. Nowak, *Dzieje Polski. T. IV. 1468–1572. Trudny złoty wiek*, wyd. I, Kraków 2019, s. 414).

²⁶ N. Starczenko, *Ukraińskie świąty Rzeczypospolitej*, Kraków 2024. Слід писати і про українське обличчя решти трьох воєводств давньої Речі Посполитої – Руського, Белзького і Подільського. Серед позитивних (для русинів/українців) рис Люблінської унії А. Новак підкреслює те, що від 1569 р. усі воєводства з руською ідентичністю (релігійною, мовною, культурною), зокрема й ті, що належали до Корони від XIV–XV ст., об'єдналися в єдиному державному організмі. Див.: A. Nowak, *Op. cit.*, s. 413–414.

²⁷ Н. Старченко, *Українські світи Речі Посполитої. Історії про історію*, Київ 2021; Eadem, *Чесць, кров і риторика. Конфлікт у шляхетському середовищі Волині (друга половина XVI – XVII ст.)*, Київ 2014; Eadem, *II Statut Litewski versus konstytucje sejmowe. Województwa ukraińne w walce o „swoje prawo” na sejmach i w praktyce sądowej na przełomie XVI i XVII wieku* [w:] *Sejm Królestwa Polskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów a europejskie reprezentacje stanowe*, red. naukowa Dariusz Kupisz, Waław Uruszczak, Warszawa 2019; Eadem, *Люблінська Унія як ресурс формування концепту політичного „народу руського” (1569–1648 pp.)* [в:] „Український історичний журнал”, № 2, 2019, с. 4–45.

²⁸ 450 lat Unii Lubelskiej – konferencja jubileuszowa w Kijowie. 30.05.2019, <http://www.polinst.kyiv.ua/pol/news/1146.html>, [20.05.2020].

історіографії, яка відбулася у Дрогобицькому педагогічному університеті ім. Івана Франка 27–28 вересня 2018 р.²⁹

Водночас це не змінює того факту, що і характер, і масштаби впливу Люблінської унії на історичну долю народів, які сьогодні населяють територію давньої Речі Посполитої, у їхніх національних історіографіях і досі оцінюються по-різному й неоднозначно. Питання про місце і роль унії у вітчизняній історії викликає гострі дискусії також в Україні. Вони точаться в академічних колах, ЗМІ і соціальних мережах. Важливим у цих дискусіях є насамперед те, що завдяки їм поступово вимальовується „українське обличчя” Речі Посполитої багатьох народів, у чому значна заслуга доробку згаданих вище науковців. У майбутньому це мало б допомогти створити таку науково обґрунтовану синтезу історії давньої Речі Посполитої, яка була б прийнятна для всіх її головних „депозитаріїв” – поляків, литовців, українців і білорусів.

LITERATURA / REFERENCES

Праці загального характеру

- Зашкільняк Л., Крикун М., *Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів*, Львів 2002. [Zaškil'nâk L., Krikun M., *Īstoriâ Pol'si. Vid najdavniših časiv do naših dniv*, L'viv 2002.]
- Історія Русів*, пер. Івана Драча, вступна ст. Валерія Шевчука, Київ 1991. [*Īstoriâ Rusiv*, per. Īvana Drača, vstupna st. Valeriâ Ševčuka, Kiïv 1991.]
- Плохий С., *Брама Європи. Історія України від скифських воєн до незалежності*, вид. 3-тє, Харків 2019. [Plohij S., *Brama Ėvropi. Īstoriâ Ukraïni vid skifs'kih voën do nezaležnosti*, vid. 3-tê, Harkiv 2019.]
- Яковенко Н., *Нариси історії середньовічної та ранньомодерної України*, вид. 2-ге, перероб. і розшир., Київ 2005. [Âkovenko N., *Narisi istoriï seredn'ovičnoï ta rann'omodernoï Ukraïni*, vid. 2-ge, pererob. i rozšir., Kiïv 2005.]
- Jakowenko N., *Historia Ukrainy od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*, przeł. Ola Hnatiuk, Katarzyna Kotyńska, Lublin 2000.
- Nowak A., *Dzieje Polski. T. IV. 1468–1572. Trudny złoty wiek*, wyd. I, Kraków 2019.
- Sulima Kamiński A., *Historia Rzeczypospolitej Wielu Narodów 1505–1795. Obywatele, ich państwa, społeczeństwo, kultura*, Lublin 2000.

Монографії і статті

- Білоус Н., *Люблінська унія 1569 р.: історіографічні погляди та інтерпретації (до 440-річчя Люблінської унії)* [в:] „Український історичний журнал”, № 1, 2010,

²⁹ Спільна спадщина. Річ Посполита обох народів в польській і українській історичній думці XIX і XX ст., за ред. В. Тельвака, Л. Лазурко, П. Серженги, Херсон 2019.

- с. 65–83. [Bilous N., *Lúblins'ka uniâ 1569 r.: istoriografîčni poglâdi ta interpretaciï (do 440-rîččâ Lúblins'koï uniï)* [v:] „Ukraïns'kij istoriçnij žurnal”, № 1, 2010, s. 65–83.]
- Вирський Д., *Роксолани серед Сарматів: річпосполитська історіографія України (кінець XV – 1659)*, Київ 2013. [Vir's'kij D., *Roksolâni sereď Sarmativ: ričpospolits'ka istoriografîâ Ukraïni (kînes' XV – 1659)*, Kiïv 2013.]
- Гошко Т., *Висвітлення Люблінської Унії в шкільних підручниках з історії України для 8 класу* [в:] „Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання”, № 1–2, 2016, с. 35–44. [Goško T., *Visvîtlennâ Lúblins'koï Uniï v škil'nih pidručnikah z istoriï Ukraïni dlâ 8 klasu* [v:] „Îstoriâ i suspil'stoznavstvo v školah Ukraïni: teoriâ i metodika navčannâ”, № 1–2, 2016, s. 35–44.]
- Гошко Т., *Чужа доба своєї історії: інтерпретації литовсько-польської доби в українському історіописанні* [в:] „Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання”, № 6, 2015, с. 8–16. [Goško T., *Čuža doba svoëi istoriï: interpretaciï litovs'ko-pol's'koï dobi v Ukraïns'komu istoriopisanni* [v:] „Îstoriâ i suspil'stoznavstvo v školah Ukraïni: teoriâ i metodika navčannâ”, № 6, 2015, s. 8–16.]
- Костомаров М., *„Закон Божий” (Книга буття українського народу)*, Київ 1991. [Kostomarov M., *„Zakon Božij” (Kniga buttâ Ukraïns'kogo narodu)*, Kiïv 1991.]
- Крип'якевич І., *Богдан Хмельницький*, вид. 2-ге, випр. і доп., Львів 1990. [Krip'âkevič Î., *Bogdan Hmel'nic'kij*, vid. 2-ge, vipr. i dop., L'viv 1990.]
- Кулаковський П., *Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648)*, Київ 2006. [Kulakovs'kij P., *Černîgovo-Sîveršina u skladi Reçi Pospolitoï (1618–1648)*, Kiïv 2006.]
- Кулаковський П., *Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму*, ред. Микола Крикун, Острог–Львів 2002. [Kulakovs'kij P., *Kancelâriâ Rus'koï (Volins'koï) metriki 1569–1673 rr. Studiâ z istoriï Ukraïns'kogo regionalizmu*, red. Mikola Krikun, Ostrog–L'viv 2002.]
- Лисяк-Рудницький І., *Історичні есе: у 2-х т.*, Київ 1994. [Lisâk-Rudnic'kij Î., *Îstorični ese: u 2-h t.*, Kiïv 1994.]
- Михайловський В., Вінниченко О., Тесленко І., Кулаковський П., *„Прикладом своїх предків...”. Історія парламентаризму на українських землях у 1386–1648 роках: Польське королівство та Річ Посполита*, ред. В. Михайловський, Київ 2018. [Mihajlovs'kij V., Vinničenko O., Teslenko Î., Kulakovs'kij P., *„Prikladom svojih predkiv...”. Îstoriâ parlamentarizmu na Ukraïns'kih zemlâh u 1386–1648 rokah: Pol's'ke korolivstvo ta Rič Pospolita*, red. V. Mihajlovs'kij, Kiïv 2018.]
- Плохій С., *Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі*, авторизований пер. з англ., вид. 3-тє, перекл. і випр., Київ 2017. [Plohij S., *Pohodžennâ slov'âns'kih nacij. Domoderni îdentičnosti v Ukraïni, Rosiï ta Bîlorusi*, avtorizovanij per. z angl., vid. 3-tê, peregl. i vipr., Kiïv 2017.]
- Правобережець В. [Липинський Вячеслав Казимирович], *За що ми повинні дякувати Володимирі Антоновичу* [в:] *Син України*, Київ 1997, т. 1, с. 102–104. [Pravoberežec' V. [Lipins'kij Vâčeslav Kazimirovič], *Za šo mi povinnî dâkuvati Volodimiru Antonoviču* [v:] *Sin Ukraïni*, Kiïv 1997, t. 1, s. 102–104.]

- Сініцький А., *Вплив Люблінської унії 1569 року на інкорпорацію політичною системою Польщі української князівсько-шляхетської еліти (історіографічні підходи)* [в:] „Гілея”, вип. 119, Київ 2017, с. 122–124. [Sinič'kij A., *Vpliv Lúblins'koj unij 1569 roku na inkorporaciu političnoju sistemoj Pol'si ukrains'koj knázivs'ko-šláhets'koj eliti (istoriografični pídходи)* [v:] „Gileâ”, vip. 119, Kiïv 2017, s. 122–124.]
- Спільна спадщина. Річ Посполита обох народів в польській і українській історичній думці XIX і XX ст.: колективна монографія, за ред. В. Тельвака, Л. Лазурко, П. Серженги, Херсон 2019. [Spil'na spadšina. Rič Pospolita oboh narodiv v pol's'kij i ukrains'kij istoričnij dumci XIX i XX st.: kolektivna monografiâ, za red. V. Tel'vaka, L. Lazurko, P. Sêrženġi, Herson 2019.]
- Старченко Н., *Люблінська Унія як ресурс формування концепту політичного „народу руського” (1569–1648 pp.)* [в:] „Український історичний журнал”, № 2, 2019, с. 4–45. [Starčenko N., *Lúblins'ka Uniâ âk resurs formuvannâ konceptu političnogo „narodu rus'kogo” (1569–1648 rr.)* [v:] „Ukrains'kij istoričnij žurnal”, № 2, 2019, s. 4–45.]
- Старченко Н., *Українські світи Речі Посполитої. Історії про історію*, Київ 2021. [Starčenko N., *Ukrains'ki sviti Rečì Pospolitoj. Īstorij pro istoriû*, Kiïv 2021.]
- Старченко Н., *Чесť, кров і риторика. Конфлікт у шляхетському середовищі Волині (друга половина XVI – XVII століття)*, Київ 2014. [Starčenko N., *Čest', krov i ritorika. Konflikt u šláhets'komu sereдовиšì Volinì (druga polovina XVI – XVII stolittâ)*, Kiïv 2014.]
- Тесленко І., *Двір князя Януша-Павла Острозького* [в:] *Крізь століття. Збірник на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя*, Львів 2012, с. 417–448. [Teslenko Ī., *Dvir knâzâ Ánuša-Pavla Ostroz'kogo* [v:] *Kriz' stolittâ. Zbìrnik na pošanu Mikoli Krikuna z nagodi 80-riččâ*, L'viv 2012, s. 417–448.]
- Флоря Б., *Иван Грозный*, Москва 2009. [Florâ B., *Ivan Groznyj*, Moskva 2009.]
- Шевченко Н., *„Яселлонська спадщина” у світлі сучасних українських історичних студій* [в:] „Історичний архів”, наукові студії, вип. 1, Миколаїв 2008, с. 29–39. [Ševčenko N., *„Ágellons'ka spadšina” u svitlì sučasnih ukrains'kih istoričnih studij* [v:] „Īstoričnij arhiv”, naukovi studij, vip. 1, Mikolaïv 2008, s. 29–39.]
- Яковенко Н., *Здобутки і втрати Люблінської унії* [в:] „Київська старовина”, № 3, 1993, с. 77–85. [Ākovenko N., *Zdobutki i vtrati Lúblins'koj unij* [v:] „Kiïvs'ka starovina”, № 3, 1993, s. 77–85.]
- Яковенко Н., *Кого та як іншує Михайло Грушевський в „Історії України-Руси”* [в:] *Образ іншого в сусідніх історіях: міфи, стереотипи, наукові інтерпретації. Матеріали Міжнар. наук. конф., Київ, 15–16 грудня 2005 р.*, Київ 2008, с. 89–103. [Ākovenko N., *Kogo ta âk inšuê Mihajlo Gruševs'kij v „Īstorij Ukraïni-Rusi”* [v:] *Obraz inšogo v susidnih istoriâh: miġi, stereotipi, naukovi interpretacij. Materiali Mižnar. nauk. konf., Kiïv, 15–16 grudnâ 2005 r.*, Kiïv 2008, s. 89–103.]
- Яковенко Н., *Родова еліта як носій „континуїтету реалій” між княжою Руссю і козацькою Україною* [в:] *Другий Міжнар. конгрес українців. Львів, 22–28 серпня 1993 р. Доповіді і повідомлення. Історія, ч. I*, Львів 1994, с. 118–124. [Ākovenko N., *Rodova elita âk nosij „kontinuïtetu realij” miž knážoju Russû i kozac'koju Ukraïnoju* [v:] *Drugij Mižnar. kongres ukrainistiv. L'viv, 22–28 serpnâ 1993 r. Dopovidì i povidomlennâ. Īstorîâ, č. I*, L'viv 1994, s. 118–124.]

- Яковенко Н., *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна)*, Київ 1993; вид. 2-ге, перекл. і випр., Київ 2008. [Âkovenko N., *Ukrain's'ka šlâhta z kîncâ XIV do seredini XVII st. (Volin' i Central'na Ukraina)*, Kiïv 1993; vid. 2-ge, peregl. i vipr., Kiïv 2008.]
- Jakowenko N., *Ruś jako trzeci człon Rzeczypospolitej Obojga Narodów w myśli ukraińskiej I połowy XVII wieku* [w:] *Unia lubelska i tradycje integracyjne w Europie Środkowo-Wschodniej*, Lublin 1999, s. 79–88.
- Міędzy sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie*, pod red. T. Chynczewskiej-Hennel, N. Jakowenko, Lublin 2000.
- Peleński J., *Inkorporacja ukraińskich ziem dawnej Rusi do Korony w 1569 roku: ideologia i korzyści – próba nowego spojrzenia* [w:] „Przegląd Historyczny”, nr 65, t. 2, 1974, s. 243–262.
- Pelenski J., *The Incorporation of the Ukrainian Lands of Old Rus' into Crown Poland (1569): Socio-material Interest and Ideology – A Reexamination* [in:] *American Contributions to the Seventh International Congress of Slavists (Warsaw, 21–27 August 1973)*, vol. III: *History. The Hauge*, Paris 1973, p. 19–52.
- Rudnytsky I., *Polish-Ukrainian Relations: The Burden of History* [in:] *Poland and Ukraine: Past and Present*, red. P. J. Potichnyj, Canadian Institute of Ukrainian Studies, Edmonton–Toronto 1980.
- Starczenko N., *II Statut Litewski versus konstytucje sejmowe. Województwa ukraińskie w walce o "swoje prawo" na sejmach i w praktyce sądowej na przełomie XVI i XVII wieku* [w:] *Sejm Królestwa Polskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów a europejskie reprezentacje stanowe*, red. D. Kupisz, W. Uruszczak, Warszawa 2019, s. 126–156.
- Starczenko N., *Ukraińskie światy Rzeczypospolitej*, Kraków 2024.
- Starczewski E., *Widma przeszłości. Szkice historyczne*, Warszawa 1929.
- Topolska M. B., *Historia wspólna czy rozdzielna. Polacy, Litwini, Białorusini, Ukraińcy w ich dziejowym stosunku (XV–XX w.)*, Toruń 2015.

Интернет-джерела

- Żak-Bucholc J., *Unia brzeska i sytuacja prawosławia w okresie powstania Chmielnickiego. Cz. 1*, www.racjonalista.pl/kk.php/s,99, [17.12. 2011].
- 450 lat Unii Lubelskiej – konferencja jubileuszowa w Kijowie. 30.05.2019*, <http://www.polinst.kyiv.ua/pol/news/1146.html>, [20.05.2020].
- Demokracji szlacheckiej nie było. Rozmowa Jarosława Kurskiego z prof. Danielem Beauvois. 27 stycznia 2006*, <https://ornatowski.com/spoleczenstwo/czytelnia/demokracji-szlacheckiej-nie-bylo/>, [03.05.2020].
- Nowak T., *Autor „Krótkiej historii UPA dla Polaków”: Lepiej rozumieć, niż rozliczać*, https://www.rp.pl/historia/art-903-2581-autor-krotkiej-historii-upa-dla-polakow-lepiej-rozumiec-niz-rozliczac?fbclid=IwAR2ZP4x4ijC_v5TS74wfegIAmVBC5JaboBI0g52LWNL6Vcm-HaYiOgjsHJMQ, [04.10.2021].

Гудь Богдан – доктор історичних наук, професор, фахівець з історії та сьогодення українсько-польських відносин, професор факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, гостьовий професор Інституту україністики Варшавського університету.